

גדולה ירידת גשמים

דברים רבה ז ז – שמחה לכל תושבי הארץ

מעשה בעובד כוכבים (גוי) אחד ששאל את רבן יוחנן בן זכאי, אמר לו: אנו יש לנו מועדות ואתם יש לכם מועדות. אנו יש לנו קלנדה, סטורנליה וקרטיסיס,¹ ואתם יש לכם פסח עצרת וסוכות.² איזה יום שאנו ואתם שמחים? אמר לו רבן יוחנן בן זכאי: זה יום ירידת גשמים. מנין? שנאמר: "לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו" (תהלים סה יד). מה כתיב אחריו? "מזמור הריעו לה' כל הארץ" (תהלים סו א).³ – "כהנים, לויים ישראל" לא נאמר, אלא: "כל הארץ".⁴

גמרא תענית דף ז עמוד א – יותר ממתן תורה?

אמר רב יהודה: גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה, שנאמר: "יערוף כמטר לקח", ואין לקח אלא תורה, שנאמר: "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו".⁵ רבא אמר: יותר מיום שניתנה בו תורה, שנאמר: "יערוף כמטר לקח", מי נתלה במי? – הוי אומר: קטן נתלה בגדול.⁶

מדרש תהלים (בובר) מזמור קיז – שמחה לכל העולם

אמר ר' תנחום בר חיאיא: גדולה ירידת גשמים ממתן תורה, שמתן תורה שמחה לישראל, וירידת גשמים שמחה לכל העולם, לבהמה ולחיה ולעופות, שנאמר: "פִקְדֹתֶיךָ הָאָרֶץ וְתִשְׁקֶקֶה רֶבֶת תִּעֲשֶׂרָנָה" (תהלים סה ז).⁷

¹ ראו מסכת עבודה זרה פרק א משנה ג: "ואלו אידיהן של גויים: קלנדה וסטורנליה וקרטיסיס" ופירוש קהתי שם. כולם חגי הרומאים: קלנדה – Calendae (Calendar) ראש חודש, סטורנליה – Saturnalia חג ראש השנה שחל ב- 17 בדצמבר, קרטיסיס או קרטוסיס, יום עליית רומא לשלטון, היום בו כבש אבגוסטוס קיסר את אלכסנדריה (1 באוגוסט 30). הכל לקוח מפירוש א. א. הלוי על דברים רבה ממנו אנו שואבים מלוא חפנים בכל ציטוטיו ממדרשי רבה על התורה. ראו גם בגמרא עבודה זרה ו ע"א: "קלנדה - ח' ימים אחר תקופה, סטורניא - שמונה ימים לפני תקופה".

² עובד הכוכבים (אולי מין שהכיר את תורת ישראל) מתמקד בשלושת הרגלים שהם הנזכרים לראשונה בתורה בפרשות משפטים וכן תשא בספר שמות, שהם חגים חקלאיים וימי שמחה (ראו דברינו [זמן שמחתנו](#) בחג הסוכות). מעניין אם היה אותו גוי נדרש גם לחנוכה שהוא חג קרוב לסטורנליה ולמועדים אחרים של אומות העולם סביב "התקופה" הוא היום הקצר, 21 בדצמבר. ראו דברינו [מאי חנוכה](#). אם נאמר שדרשה זו קדמה לחג החנוכה?

³ ראו שם סמיכות סוף פרק סה ותחילת פרק סו. חמשת הפסוקים בסוף פרק סה עוסקים הרבה בגשם: "פִקְדֹתֶיךָ הָאָרֶץ וְתִשְׁקֶקֶה רֶבֶת תִּעֲשֶׂרָנָה פֶּלַג אֱלֹהִים מְלֵא מִים ... תִּלְמִיָּה רַוָּה נַחַת גְּדֻדָּיָה בְּרִיבִיּוֹ תִמְגַּנֶּה צִמְחָה תִּבְרַךְ וכו'", פסוקים שנראה עוד להלן. (החלוקה המאוחרת לפרקים בתנ"ך, אינה מחייבת את הדרשן). מקבילה למדרש זה נמצאת בבראשית רבה יג ו (ושם ר' יהושע בן קרחה במקום רבן יוחנן בן זכאי) בהקשר עם בריאת העולם: "ואז יעלה מן הארץ ... כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ" וכו'. וכאן בדברים רבה המדרש הוא על הפסוק בדברים כח יב: "יִפְתַּח ה' לָךְ אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם לַתֶּת מִטֶּר אֶרְצְךָ בָּעֵתוֹ וּלְבָרֶךְ אֶת כָּל מַעֲשֶׂה יָדְךָ וְהַלְוִיתָ גֵּוִים רַבִּים וְאֵתָה לֹא תִלְוֶה". לכך יש משמעות חשובה. כי בפסוק יש הבחנה בין הגויים לישראל, בעקבות הגשם והרווחה הכלכלית יתקיים: "והלוית גויים רבים ואתה לא תלוה". בא המדרש ומטשטש את ההבדל, בפרט, כך נראה, לגבי אותם גויים שגרים יחד עם היהודים בארץ וחולקים איתם את תהפוכות מזג האוויר, לטוב ולרע. ברכת הגשם היא על "כל הארץ". ראו בבה בתרא כה ע"ב: "בזמן שישראל עושין רצונו של מקום וישראל שרויין על אדמתם - גשמים יורדין מאוצר טוב, בזמן שאין ישראל שרויין על אדמתם - אין גשמים יורדין מאוצר טוב". וזה אולי גם נפקא מיניה להלכה כפי שנראה בהמשך.

⁴ השוו עם גמרא בבא קמא דף לח ע"א: "תניא רבי מאיר אומר: מנין שאפילו נכרי ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול? תלמוד לומר: אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא יח ה) - כוהנים ולוויים וישראלים לא נאמר, אלא אדם. הא למדת, שאפילו נכרי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול". ראו דברינו [צלם אלהים](#) בפרשת בראשית וראו [מתן תורה לאדם](#) בשבועות וכן [מזמור שמש עד מבוא](#) [גדול שמי בגויים](#) בדפים המיוחדים. ועל ההשוואה בין גשם לתורה, נראה עוד בהמשך.

⁵ ראו דברינו [כמטר לקחי - כטל אמרתי](#) בפרשת האזינו.

⁶ התורה (הקטן) נתלית במטר (הגדול). ראו ביטוי זה גם בגמרא בבא בתרא יב ע"א בהקשר יחס החכמה אל הנבואה (הנבואה נתלית בחכמה). אבל נראה שמדרש מכילתא לא כל כך אוהב את דברי רבא וטוען שזה רק דרך משל ומליצה. ראו מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יט פסוק יח: "אתה אומר: אריה שאג מי לא יירא ה' אלקים דבר מי לא ינבא (עמוס ג ח) - אפשר לבריותיו כמות? אלא משמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע. כיצא בו אתה אומר: יערוף כמטר לקחי - אפשר שהגשמים גדולים מן התורה שהוא מושלה בהן? אלא משמיעין את האוזן מה שיכולה לשמוע". יש כאן עניין דרשני כללי ועקרוני: לעולם אין המשל יכול להיות "גדול" מהנמשל. האם ייתכן שרבה שהוא אמורא, לא הכיר את מדרש התנאים מכילתא דרשב"י? ראו בגמרא 'במות עב ב שר' יוחנן בן נפחא האמורא (החברותא של ריש לקיש) לא הכיר את מדרש כהנים (ספרא).

⁷ כרגיל בציטוטי פסוקים במדרש, יש לקרוא אותם עד הסוף. ראו פסוק זה במלואו והמשך הפסוקים שם עד סוף הפרק: "פִקְדֹתֶיךָ הָאָרֶץ וְתִשְׁקֶקֶה רֶבֶת תִּעֲשֶׂרָנָה פֶּלַג אֱלֹהִים מְלֵא מִים תִּכְיֶן דָּגָנָם פִּיכֶן תְּכִינָה: תִּלְמִיָּה רַוָּה נַחַת גְּדֻדָּיָה בְּרִיבִיּוֹ תִמְגַּנֶּה צִמְחָה תִּבְרַךְ: עֲשֶׂתָּ שְׁנַת טוֹבָתְךָ וּמִעֲשֶׂתְךָ יִרְעֶפֶן דָּשֶׁן: יִרְעֶפֶן גְּאוֹת מִדְּבַר וְגִיל גְּבֻעוֹת תִּחְגֹּרֶנָּה: לִבְשׁוֹ כְרִים הֲצֵאן וְעִמְקִים יִעֲטֹפְרֶבֶר: תִּרְוַעֲעוּ אֶף־יִשְׁרָאֵל. נַחֲזֹר לַמִּדְרָשׁ. מדרש זה יכול אולי לפשר בין שתי הדעות הנ"ל. אין כאן השוואה ערכית (אנכית) עם התורה – מה עדיף חומר או רוח - אלא השוואה פשוטה ומציאותית (רוחבית), לקח התורה 'עורף' (יורד) כמו המטר. ועדיין, אי אפשר לחלוק על כך שהממטר נהנים כולם ולא רק עם ישראל ובוודאי לא רק תלמידי חכמים שבו. אולי מכאן דרש חדש ל"יערוף כמטר לקחי" שלעתיד לבוא גם התורה תהיה אוניברסלית ורחבה לכל האנושות כמו המטר. ראו דברינו בפרשת יתרו [תורה לאומית מול תורה אוניברסלית](#).

תענית דף ח עמוד ב – לא נלחמים בחורף

גדול יום הגשמים שאפילו גייסות פוסקות בו, שנאמר: "תלמיה רווה נחת גדודיה" (תהלים סה יא).⁸

מסכת ברכות דף לג עמוד א – למה בברכת גבורות

מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים⁹ ... מאי טעמא? אמר רב יוסף: מתוך ששקולה כתחיית המתים, לפיכך קבעוה בתחיית המתים.¹⁰

תענית דף ב עמוד א – מפתח של גשמים

אמר רבי יוחנן: שלשה מפתחות בידו של הקדוש ברוך הוא שלא נמסרו ביד שליח, ואלו הן: מפתח של גשמים, מפתח של חיה, ומפתח של תחיית המתים.¹¹

בראשית רבה פרשה יג – שקול כמעשה בראשית

"כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ" – מזכיר שם מלא על עולם מלא.¹² א"ר חלפאי: כשם שהוא מזכיר שם מלא על עולם מלא, כך הוא מזכיר שם מלא בירידת גשמים. אמר ר' שמעון בר יוחאי: שלושה דברים שקולים זה בזה, ואלו הם: ארץ, אדם ומטר ... שאם אין ארץ אין מטר ואם אין מטר אין ארץ ואם אין שניהם אין אדם. אמר ר' הושעיה: קשה היא גבורת גשמים שהיא שקולה כנגד כל מעשה בראשית.¹³ "ואדם אין לעבוד את האדמה" – ואדם אין להעביד את הבריות להקב"ה, כאלוהיו וכחוננו המעגל.¹⁴

מסכת ברכות דף נט עמוד ב – ברכת ההודאה

משנה: על הגשמים אומר ברוך הטוב והמטיב ...

גמרא: אימתי מברכים על הגשמים? – משיצא חתן לקראת כלה¹⁵ ... מאי מברכין? אמר רב יהודה: מודים אנחנו לך על כל טיפה וטיפה שהורדת לנו. ורבי יוחנן מסיים בה הכי: אילו פינו מלא שירה כים וכו' אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו... ברוך אתה ה' רוב ההודאות ... אמר רבא: אימא: האל ההודאות.¹⁶

⁸ אנחנו עדיין בתהלים פרק סה. פשט הפסוק מדבר על הגשם המרווה את האדמה ומשנה את פניה. "גדודיה" הם התלמים והחריצים, או הגבשושיות והתלים (ראו פירוש דעת מקרא). אבל פשט זה לא ימנע מהדרשן לחשוב על גדודי המלחמה – הגייסות – שבימות הגשמים אולי נלחמים קצת פחות וגם זו לטובה ...

⁹ בברכה השנייה של תפילת שמונה עשרה, גבורות: אתה גיבור לעולם ה' מחיה מתים אתה רב להושיע, משיב הרוח ומוריד הגשם. ראו בירושלמי תענית פרק א הלכה א: "א"ר יהושע: הואיל ואין הגשמים סימן ברכה בחג, למה הוא מזכיר? אמר לו רבי אליעזר: אף הוא אינו אומר אלא משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו. בעונתן הן חביבין כתחיית המתים". וגם לטל יש קשר חשוב לתחיית המתים ולכן אין להקשות על נוסח "מוריד הטל" בקיץ. ראו גמרא חגיגה דף יב עמוד ב: "וטל שעתיד הקדוש ברוך הוא להחיות בו מתים", גמרא שבת פח ע"ב שהטל החיה את בני ישראל במתן תורה לאחר שפרחה נשמתם בדיבר הראשון, דרשות על הפסוק בישיעיהו כו יט: "יְחִי מִתִּיךָ נִבְלָתִי יְקוֹמוֹן הִקְיֹצוּ וְרָנְנוּ שְׁכֵנֵי עֵפֶר כִּי טַל אֹרֶת טִלְךָ וְאַרְץ רִפְאִים תִּפֹּל" כגון בסנהדרין צ ע"ב, ירושלמי תענית א א בציורי לאלוהיו: "לך והתר נדרו של טל שאין המתים חיים אלא בטללים". ואם גלשנו לטל בדף המוקדש לירידת גשמים, נזכור שגם בברכת השנים בחורף אנו מזכירים את הטל לצד המטר.

¹⁰ בדומה להשוואה עם התורה לעיל, כך גם כאן, יש לנו דעה קיצונית יותר, ראו תענית ז ע"א: "אמר רבי אבהו: גדול יום הגשמים מתחיית המתים, דאילו תחיית המתים לצדיקים, ואילו גשמים – בין לצדיקים בין לרשעים". הגשם יורד בזכות המעשים הטובים ושמירת המצוות, אבל משעה שהוא יורד, הוא יורד כחלק מטבעו של עולם ואין "מנהגו של עולם" משתנה בשל מעשה הרשעים.

¹¹ "חיה" היא היולדת. שלושה מפתחות אלה מקיפים את כל חיי האדם: הלידה מצד אחד, המיתה מצד שני והגשם באמצע כנותן חיים לעולם. השווה מפתח זה עם דברינו בסוף ההערה הקודמת.

¹² שם מלא – ה' אלהים, שם הוי"ה ושם אדנות. כמו "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים". עולם מלא הוא "הארץ" המקבילה לשמים.
¹³ ר' הושעיה מסכם את דרשת רבי שמעון בר יוחאי. הגשם הוא שמקיים את מעשה בראשית. "קשה" כאן היא במובן של חוזק ותוקף. בלי הגשם לא היה כל מעשה בראשית מתקיים.

¹⁴ שידעו להתפלל על הגשם. ועל מתפללי גשם אחרים, כגון אבא חלקיה, ר' חנינא בן דוסא, מלמדי תינוקות, עושי קידוש ברבים ועוד. ראו תענית פרק שלישי, בפרט דף כד שם. ראו גם דברינו [תפילות לגשם במקרא ותפילות לגשם במדרש](#), בשמיני עצרת. ראו בגמרא חולין ס עמוד ב מה אירע לצמחיה (לדשאים) שנבראה ביום השלישי: "מִלְמַד שֵׁיִצְאוּ דְשָׁאִים וְעָמְדוּ עַל פֶּתַח קֶרְקַע, עַד שֶׁבָּא אֶדָם הָרִאשׁוֹן וּבִקֵּשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים, וַיִּדְרוּ גֶשְׁמִים וַחֲמָחוּ".

¹⁵ מה היא כמות הגשם שירדה שראוי לברך עליה? ראו רש"י ושטיינזלץ שם ובראשית רבה יג יג. ואלה ה"אבעבועות" שלהלן.

¹⁶ והירושלמי ברכות פרק ט הלכה ב מציע נוסח נוסף: "מברך על ירידת גשמים יתגדל ויתקדש ויתברך ויתרומם שמך מלכינו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו שאת ממנימען זו מזו ... ולא עוד אלא שהוא מורידן במידה ... ר' יוסי בר יעקב ... נחת מיטרא ושמע קליה. אמר: אלף אלפין ורבי ריבון חייבין להודות לשמך מלכנו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו שאת גומל טובה לחייבים". הפתרון לנוסחאות שונות אלה הוא בהבדלים מעשיים, כגון בין מי ששמע שירד גשם ומי שראה במו עיניו, או בין מי שיש לו קרקע ובין מי שאין לו ועוד, כפי שנראה בהמשך להלכה. ובראש ברכות פרק ט סימן טז יש דיון לגבי ברכה על קנייה של דבר חדש ששמח בקנייתו אבל עדיין לא השתמש בו. והוא משווה זאת עם ברכת ההודיה על הגשם שעיקר ההנאה באה רק מאוחר יותר, ואלה דבריו:

שולחן ערוך אורח חיים סימן רכא - להלכה

סעיף א: אם היו בצער מחמת עצירת גשמים וירדו גשמים, מברכים עליהם אף ע"פ שלא ירדו עדיין כדי רביעה. משירדו כ"כ שרבו על הארץ שיעלו (עליהם) אבעבועות מן המטר וילכו זה לקראת זה.

הגה: ומה שאין אנו נוהגים בזמן הזה בברכת הגשמים, משום דמדינות אלו תדירים בגשמים ואינן נעצרים כל כך.¹⁷

סעיף ב: ומה מברך? אם אין לו שדה אומר: מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טיפה וטיפה שהורדת לנו ואילו פינו מלא שירה כים וכו' עד הן הם יודו ויברכו את שמך מלכנו, וחיותם: ברוך אתה ה' אל רוב ההודאות; ואם יש לו שדה בשותפות עם אחר, מברך הטוב והמטיב; ואם אין לו שותף בשדה מברך שהחיינו.¹⁸

מסכת תענית פרק ג משנה ט – יום טוב והלל הגדול

מעשה שגזרו תענית בלוד וירדו להם גשמים קודם חצות. אמר להם רבי טרפון: צאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב ויצאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב ובאו בין הערבים וקראו הלל הגדול.¹⁹

שבת שלום וחורף טוב

מחלקי המים

¹⁷ "וגם משמע בירושלמי דבשעת קנייה יש לו לברך. אע"פ שעדיין לא נשתמש בהם שאין הברכה אלא על שמחת הלב שהוא שמח בקנייתו, כדרך שמברכים על הגשמים בשעת ירידתן אע"פ שאין הנאתן ניכרת מיד".

¹⁸ אז אולי מששבנו לארצנו אשר צריכה לגשמים, צריך לחזור ולשנן ברכות אלה שנדמה שאינן מורגלות בפינו.

¹⁹ וכן הוא ברמב"ם הלכות ברכות י ה ושם מסיים: "ברוך אתה יי' אל רוב ההודאות והתשבחות".

¹⁹ אז מה לנו פשוט מלקחת ספר תהלים ולקרוא בו את הלל הגדול בפרק קלו: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו ... הודו לאדוני האדונים ... לרוקע הארץ על המים ... נותן לחם לכל בשר ... כי לעולם חסדו". להלכה נראה שזה רק אם ירד הגשם באמצע התענית והפסיקו להתענות. ראו בית יוסף אורח חיים סימן תקעה. אבל מי מונע מהאדם לקבוע סעודת הודיה ולומר שירות ותשבחות לפני בורא עולם, לקרוא פרקי תהלים ולשתף בדברי תורה ובדרשות על הגשם?